

Tavse Maria og larmende kvinder

Et prisbelønnet speciale om feminitet og moderskab

*Af cand.mag. og cand.theol.
Sarah Elizabeth Clement Toftager*

I samfunds- og kulturlivet er der i dag en stor interesse for feminitet og moderskab. Derfor valgte jeg i mit speciale at undersøge disse emner i Det Nye Testamente. Mit fokus er udvalgte moder- og kvindeskikkelser i Matthæus- og Lukasevangeliets, som jeg læser i lyset af nyere konsteori.

Specialet blev i januar 2025 tildelt Collegium Biblicums talentpris efter indstilling af min vejleder, lektor emerita Gitte Buch-Hansen.

To måder at læse på

Den amerikanske queerteoretiker Eve Kosofsky Sedgwick (1950-2009) skelner mellem to læsemåder, henholdsvis *paranoid reading* og *reparative reading*. Mens *paranoid reading* er udtryk for en konstant, lettere neurotisk 'agtpågivenhed' over for det, der måtte kunne forstyrre normative perspektiver på en given sag, søger *reparative reading* nye, helende betydningmuligheder.

Ifølge Sedgwick er *paranoid reading* en så udbredt metode i dag, at tilgangen er blevet synonym med kritikken selv. *Reparative reading* kompletterer imidlertid den konstante mistænksomhed, idet denne tilgang med kropsligt og affektivt udgangspunkt muliggør og insi-

sterer på nye læsemuligheder og dermed på nye forståelser.

På baggrund af Sedgwicks hermeneutiske fordring er jeg i specialet optaget af to *ligevægtige* spørgsmål. For det første undersøger jeg Maria-figures relation til Jesus hos Matthæus og Lukas. For det andet modstiller jeg Matthæus' Maria-skildring med den kana'anæiske kvinde (Matt 15,21-28) og Lukas' Maria-figur med den anonyme kvinde, der salver Jesus' fødder (Luk 7,36-50). På den måde kompletteres evangeliernes Maria-figurer med udvalgte marginaliserede kvindeskikkelser.

Julia Kristeva om moderen

Specialets teoretiske ramme er psykoanalytikerens Julia Kristevas terminologi, herunder den semiotiske *chora*, den symbolske orden, feminin paranoia, feminin masochisme og abjektion. Samtlige begreber anvender jeg i udlægningen af Kristevas essay "Stabat Mater" fra 1977. Kristeva skriver essayet efter sin søns fødsel i 1976, men også i kølvandet på udgivelsen af Marina Warners klassiker *Alone of All Her Sex: The Myth and the Cult of the Virgin Mary* i 1977 (udgivet med nyt forord i 2013). Fra et feministisk

standpunkt forkaster Warner katolicismens kirkelige og folkelige Maria-figur. Kristeva istemmer, idet hun i essayet udvider Warners kulturkritik *psykoanalytisk*: Kulturhistoriens Maria er et (krop-)umuligt kvindeforbillede for konkrete, levende kvinder.

Af de nævnte begreber præsenterer jeg af pladsmæssige årsager her kun den semiotiske *chora* og den symbolske orden:

Chora er et flydende, diffust begreb. Kristeva henter termen fra Platons *Timaios* (ca. 360 f.Kr.), hvori *chora* bestemmes henholdsvis stedsligt og moderligt. Parallelt hertil præsenterer Kristeva *chora* som en 'beholder' eller som 'den moderlige chora', opsummerende som et "matrix space". Med Freuds begreber matcher *chora* ubevidste, før-sproglige primærprocesser, men også det, der foreligger før. *Chora* betegner altså en før-sproglig, feminint eller moderligt funderet modalitet i den menneskelige eksistens.

I forlængelse af psykolingvisten Jacques Lacan (1901-1981) hævder Kristeva, at et spædbarn, når det løses fra dets umiddelbare tilknytning til moderen, indsluses i den *symbolske* orden. Denne orden forstås som en sprogligt formsat, maskulint bestemt rammesætning, som barnet opdrages i. Opdragelsen ikke bare påhviler, men *tilkender* moderen en plads inden for samfundets socio-symbolske kontrakt. Med afsæt i sine egne moderskabserfaringer beskriver Kristeva dette socialiseringsarbejde som en voldtægt, ikke bare af hende selv, men også af hendes søn, altså af opdragelsens objekt.

Det symbolskes overtag betyder imidlertid ikke, at *chora* forsvinder. Tværtimod understreger Kristeva, at den symbolske orden formes over for *chora*, som

momentvis kan gennemtrænge det symbolske. Forstyrrelsen sker især i kunst, musik og litteratur. Det er dermed via sådanne 'genrer', at en gen-formulering af den symbolske orden kan ske, en orden, som ifølge Kristeva ikke kun skal bestemmes maskulint, men i et samspil mellem maskulint og feminint.

Forsøgsvist påbegynder Kristeva i "Stabat Mater" selv et sådant gen-formuleringsarbejde. På baggrund af egne erfaringer formulerer hun i alt 11 mærkværdige, men betydningsfulde *stream-of-consciousness*-agtige fragmenter om feminitet, graviditet og moderskab. Hendes personlige moderskabstekster løber grafisk parallelt med den psykoanalytiske gennemgang af kulturhistoriens symbolske Maria-figur. Det er bemærkelsesværdigt, at Kristevas fragmenter tager afsæt i de 'huller', altså i de tomme pladser, som hun i essayets brødtekst identificerer i kulturhistoriens Maria-figur. Kristeva skriver således blandt andet om feminin masochisme, altså om kvindens selvundertrykkelse under det symbolske, og om forholdet kvinder imellem. I sit essay udfører Kristeva altså selv det reparative eller helende arbejde, Sedgwick senere insisterede på.

Mens Kristeva psykoanalytisk udlægger 'mekanikken' under *kulturhistoriens* Maria-figur, er jeg optaget af at anvende hendes terminologi på *kanoniske, bibelske tekster*.

Maria hos Matthæus

I lyset af Kristevas terminologi fremstår Matthæus' Maria-figur blot som en rugemor for Guds sæd. I sig selv er hun en uinteressant og narrativt tavs figur. Fokus i barndomsfortællingen er ikke Marias

jomfrufødsel, men derimod samhørighedsforholdet mellem Jesus, Gud og Josef. Den påfaldende passivform i Matt 1,16b i evangeliets genealogi er her vigtig ("[Maria], af hvem Jesus blev avlet, ham, der kaldes Kristus"). Ifølge min læsning har verbalformen guddommelig agens. Verset henviser altså til Jesus' guddommelige oprindelse. Ved en sådan læsning bliver samhørighedsforholdet mellem Jesus og Josef imidlertid uklart. Et afgørende 'tekstmoment' bliver derfor, at Josef ved navngivningen af Jesus i Matt 1,21a indsætter Jesus i den davidiske slægtssammenhæng, Josef selv nedstammer fra – og som netop er så vigtig for evangelisten.

Til støtte for min læsning inddrager jeg Aristoteles' forplantningsteori, *epigenesen*, og i forbindelse hermed betydningen af performative slægtskabsritualer i græsk-romersk hellenisme. Efter navngivningen forbliver Maria en bogstaveligt talt udtømt og udskilt 'beholder'. Den gentagne understregning af henholdsvis Guds og Josefs faderskaber understøtter evangeliets marginalisering af Maria.

Maria hos Lukas

I Lukas er den anerkendelse og værdighed, evangelisten giver Maria, ikke forankret i hendes biologiske moderskab, men i hendes gudsfrygtighed. Dette afslører blandt andet en kort samtale mellem en anonym kvinde og Jesus i Luk 11,27b-28. Kvinden siger: "Salig er skødet, der bar dig, og brysterne, du diede", men Jesus korrigerer: "Snarere er de salige, der hører Guds ord og bevarer det". Jesus irettesætter altså kvindens saligprisning af Marias moderkrop.

Denne læsning underbygges af Lukas' sædemandslignelse (Luk 8,4-15), der præciserer, at Guds folk netop kun tæller dem, der hører Guds ord og bevarer det. Det er altså ikke længere Abrahams konkrete sæd, men Guds åndelige sæd, der tæller. Jesus' anerkendelse af Maria sker dermed *på tværs* af deres biologiske nærrelation. Kort sagt: Kravet om efterfølgelse erstatter biologisk slægtsbånd. Marias relation til Jesus adskiller sig dermed principielt ikke fra enhver anden discipels relation til Jesus.

Simeons profetiske ord i Luk 2,34-35 om sværdet, der vil gennembore Marias *psyche*, sigter dermed heller ikke til en moders smerte over hendes mistede barn. Profetien forudsiger derimod *abjektions* smerte, altså afstødelsen eller tilbagetrængningen af den kropslige relation mellem Maria og Jesus. Jeg medtager denne pointe, fordi Kristeva i *sine* reparate tekst citerer Simeons udsagn med det formål at understrege, at hun livet igennem er kropsligt forbundet med sit barn. Kristevas brug af profetien står dermed i diametral modsætning til den betydning, udsagnet har hos Lukas.

Chora'iske kvinder

Marginaliserede kvindeskikkelser hos Matthæus og Lukas tager lydligt og kropsligt til genmæle over for evangeliernes tavse og kropsløse Maria.

Den kana'anæiske kvinde hos Matthæus, som bogstaveligt talt er grænseløs, etnisk og soteriologisk marginaliseret, forfølger Jesus og opnår dermed sin datters heling. Til læserens og nok også disciplenes overraskelse lykkes det dermed kvinden at destabilisere den symbolske orden i evangeliet.

Den kropslige forbindelse til barnet, som Lukas nægter *sin* Maria, har tilsvarende sit modstykke i fortællingen om kvinden, der salver Jesus' fødder. Ved sin adfærd forarger hun ved et farisæisk middagsselskab, eller hvad der i det symbolskes optik opfattes som 'rent'. Læst med Kristeva eksemplificerer hun ved sin moderlige kommunikation det før-sproglige *chora'iske* rum, som insisterer på sin berettigelse inden for Loven. Jesus' anerkendelse af hendes moderlige omsorg skurrer voldsomt mod den kropsfornægtende ekklesiologi, som han cementerer i forhold til Maria. Det er altså en velsignelse, der overrasker.

Huller i det symbolske net

Nok er omtalen af Maria-figuren hos Matthæus og Lukas beskeden, men hendes udsigelse er stor. Kristevas begrebsapparat gør det muligt, at man i nærlæsningen af relevante Maria-passager øjner evangelisternes forskellige projekter, herunder forskelligartede soteriologier og ekklesiologier.

I Matthæusevangeliet er gåden i barndomsfortællingen, hvordan Jesus på samme tid kan være Guds søn og Josefs søn og dermed af davidisk og messiansk slægt. Dette perspektiv overflødiggør Maria. Anderledes forholder det sig i Lukasevangeliet, hvor Maria prides som matriark for Guds nye folk (Luk 1,42-43), det folk, der alene bestemmes åndeligt (Luk 1,38). Som forudsætning herfor må Maria imidlertid efterkomme kravet om efterfølgelse og tilsidesætte enhver kropslig forbindelse til sin søn (Luk 2,7).

I begge evangelier *tilbage*trænges Marias moderskab og moderkrop altså radikalt – og i Lukas i højere grad, end Kristeva tilsyneladende er opmærksom på. Uden en dyberegående eksegetisk læsning kommer hun til at overse evangeliets radikalitet.

Mit arbejdes *reparative* analyser afdækker imidlertid små huller i evangeliernes ellers finmaskede, symbolske net. Den kana'anæiske kvinde og den anonyme moderfigur er begge eksempler på kvinder, som insisterer på en anden kvindeskikkelse end den, Maria konkretiserer. Overraskende er det, at de begge opnår Jesus' velsignelse. På tværs af årtusinder understøtter de to kvinder Kristevas pointe om, at den tilbagetrængte semiotiske *chora* performativt *tager* plads inden for den symbolske orden. De levendegør dermed det ulevelige og fornyer således de bibelske tekster for læserne, der netop ikke blot er symbolske, men affektive, kødelige væsner.

Specialets titel lyder: *En eksegetisk undersøgelse af udvalgte moder- og kvindeskikkelser i Matthæus- og Lukasevangeliet i lyset af Julia Kristevas kønsteori og terminologi: Maria, Jesus' mor, den kana'anæiske kvinde – og kvinden, som salvede Jesus' fødder.*

Det er frit tilgængeligt via Det Kongelige Bibliotek: https://curis.ku.dk/ws/files/380401378/Speciale_ES23_24_GMW609.pdf